

Zůstat sám (se) sebou – úzkost nového desetiletí?¹

Hana Polanská²

Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem

hannpolanska@gmail.com

Summary

Stay (by) Oneself – an Anxiety of New Decade? In this paper I will deal with the issue of existence and its weight, which appears in the so-called pandemic period in its own „beauty“. I am the one who is always here, always with myself. This can be an even more exposed problem now than ever before, we are alone in these days and forced to face external circumstances. Based on the early works of Emmanuel Lévinas – especially *Existence and Existents* and *Time and the Other*. I will analyze the phenomena of solitude, because according to Lévinas solitude is the very fact of arising the existence. Lévinas even emphasizes the need to deal with ourself all alone. However is that how really it works? Does not solitude bring us rather anxiety? So I wonder who we are for ourselves and what the solitude brings us for our interaction with the outside world and finally if there is a way out of our solitude.

„Začít nadobro znamená začít a neodvratně vlastnit sebe sama.“³

Úvod

Za poslední rok jsme měli na vlastní kůži možnost zakusit, v jak křehkém systému žijeme své životy. Takřka ze dne na den se povypínaly světové ekonomiky a my čekali, co bude dál. Má generace měla poprvé možnost na vlastní kůži zažít, jaké to je být omezen, ale nikoliv svou vlastní (ne)vybaveností, nebo schopností, nýbrž vnějšími faktory. Přišel strach a omezení svobod, na které jsme byli po celý život zvyklí. Současně ale skutečnost, ve které dospívali naši rodiče. V následujících řádcích se zaměřím na vliv pandemie na náš osobní život. Nebo lépe řečeno, na vnímání našeho vlastního života, na vnímání sebe samých. Budu vycházet ze situace, kdy jsme se ocitli odříznuti od společenského života, kultury nebo i svých blízkých, zkrátka všeho, co nám dříve poskytovalo příležitost *žít ven* a interagovat s ostatními lidmi. Pociťujeme samotu, frustraci, zklamání, nenaplněnost... Proč? Uvědomili jsme si, kolik z toho nám dříve poskytoval vnější svět, díky kterému jsme se tolik nemuseli soustředit na náš vnitřní, protože ten byl jednoduše často přehlušen, značná část našeho režimu i životního rytmu nám byla udávána zvenčí – v kolik hodin ráno vstát z postele, protože musím jít do práce, nebo do školy, kdy se musím vrátit domů, abych stihla všechny práce a povinnosti ke studiu. Valná část těchto režimů vzala v době pandemie za své, školu vystřídal online meetingy, práce se přesunula na „home office“, nebo zmizela úplně.

¹ Článek byl vypracován v rámci grantu: UJEP-IGA-TC-2019-63-02-2.

² Hana Polanská, Department of Philosophy and Humanities, Faculty of Arts of Jan Evangelista Purkyně University in Ústí nad Labem, Czech Republic.

³ E. Lévinas, *Existence a ten kdo existuje*, Praha 2009, s. 23.

Všechno divně pluje v bezčasí, které se nechýlí ke konci. Pomocí analýz lidské existence, a především *samoty* francouzského filosofa Emmanuela Lévinase, se pokusím vysvětlit, co samota znamená, zda může být zdrojem frustrace, anebo jestli není *cestou ven*. Ven ke světu.

Současná doba spolu s technologiemi, které vnášíme do svých životů, distancování přeje. Jsme obklopeni zařízeními, která se nám snaží simulovat pocit, že sami nejsme, že je všechno v pořádku, i když sedíme v pokoji sami. Pocit opravdové společnosti druhých ale nahradit nikdy nemohou. Právě Lévinasova filosofie stojí svými základy na druhých lidech, na Druhém. Etiku označuje za první filosofii a přistupuje k ní právě optikou faktu, že nám ji zpřístupňují druzí. Bylo by možná naivní tvrdit, že tomu tak není – etika je v každém případě o vztahu k druhým, o tom, že nejsme nikdy sami. Je ještě třeba zdůraznit, že samota, o které chci pojednávat, a především pak ta, kterou má na mysli Lévinas, není samota v obvyklém slova smyslu, tedy absence blízkých – osamocenenost. Mým záměrem pak bude objasnit spojitost těchto různých druhů samoty, a tak vlastně obhájit Lévinasovu volbu tohoto termínu. K tomuto srovnání vezmeme později na pomoc Epiktéta.

Lévinasova redukce – dveře k vnějšimu světu?

Nyní se podíváme na samotu Lévinasovou optikou. Autor si klade, mimo jiné, otázku, v čem spočívá samota a čím v nás vyvolává pocit tragičnosti, když o někom řekneme, že je sám, a my spolu s ním: „Samota se nejeví jako faktická izolace nějakého Robinsona, ani jako nesdělitelnost nějakého vědomého obsahu, ale jako nezrušitelná jednota mezi existujícím a jeho dílem existování.“⁴ Necítíme se tedy sami proto, že nemáme nikoho kolem sebe, ale proto, že jsme to právě jen my, naše identita, mé existování ustanovující mou existenci – „existování je ovládnuto existujícím, jenž je totožný se sebou samým, tj. je sám.“⁵ Stáváme se uzavřeným kruhem, kde jsme *sami*. U Lévinase se nejedná o *pocit samoty*, samota je faktem našeho existování.

Koho někdy netížilo být jen sám se sebou... V mezních životních situacích, ale ne nutně jen v nich, vyplouvají na povrch otázky o nás samých, žijeme ve ztrátě jistot. Jedním z aspektů izolace, která narušila dosavadní každodennost, je absence podnětů, které nám navozují možnosti aspoň na chvíli se od sebe odpoutat, anebo alespoň pocit, že to možné je. K vyplňování krátkých chvil o samotě nám obvykle slouží bezděčné aktivity, jako když během čekání na autobus s jistou setrvačností kontrolujeme mobilní telefon. Je to však marné, ba co víc, spíše k naší škodě, neboť – jak píše Lévinas: „tím se nijak nevytrácí já, které je sebou, ale zapomíná na sebe – je to něco jako prvotní sebezapření.“⁶

Uzavřenost našeho existování se odehrává díky materialitě – „samota subjektu původně neznamená, že je bez pomoci, ale že je coby potrava předhozen sám sobě, že zabředává sám v sobě. Právě to je materiálno.“⁷ Lévinas upozorňuje, že jeho pojem

⁴ E. Lévinas, *Čas a jiné*, Liberec 1997, s. 37.

⁵ *ibid.*, s. 61.

⁶ *ibid.*, s. 95.

⁷ *ibid.*, s. 93.

materiální vypovídá o lidské nezávislosti: nejedná se o *žalář těla*⁸ materiálně je tu vždy, kdy jsem totožná se svou existencí, je to identifikační znak člověka, „je to připoutanost k sobě samému,⁹ ale právě díky této připoutanosti se odděluji od okolí. Lévinas dává tělesnosti silný akcent, vnímá ji jako podmínku všeho dalšího – myšlení, uspokojování. Materiálně jsem já, všechno ostatní je mé materiálnosti podřízeno, jelikož právě tělo nám umožňuje žít na světě a ze světa. A i když je pravým původem naší samoty, je současně cestou, jak aspoň z ní zdánlivě vykročit – „tato materiálnost mu také přímo v okamžiku transcendence potřeby nabízí osvobození vzhledem k němu samotnému. Svět nabízí subjektu spoluúčast na existování v podoběžitku, tudíž mu umožňuje existovat s odstupem vůči sobě,¹⁰“ píše Lévinas.

Materiálně je mou nezávislostí, díky materiálně jsem to já. Do svého bytí, jehož esencí je tedy samota, mohu redukovat okolní svět tím, že ho poznávám rozumem – „rozum je sám, v tom smyslu se poznání ve světě nikdy nesesetká s něčím skutečně jiným.“¹¹ Veškeré toto poznání, které pramení z potřeby,¹² pojmáme do sebe. Ve chvíli, kdy jsme se ztotožnili se svou existencí a stali se existujícími, nabýváme vědomí a toto vědomí *pohlcuje* poznání neboli redukuje vše, co je svou strukturou imanentní. Lévinas tvrdí, že žádné z takto strukturovaných *poznání* nám nemohou být ku pomoci při snaze vyjít ze sebe,¹³ ze své tzv. totality, jak Lévinas tento stav později ve svých dílech nazývá. Jsou to jen pomíjivé radůstky, prchavé pocity uspokojení. Nic z toho, co mohu rozumem pojmout, není absolutní jinakostí, na rozdíl od Druhého, který, jak uvidíme později, představuje transcendenci par excellence.

Lévinas ve svých dílech často míří na velmi konkrétní aspekty našeho existování. Jedním z nich je únava, která „je únavou ze všeho a ze všech, ale zejména únavou ze sebe.“¹⁴ Ve vyhraněných situacích, kdy se ocitáme ve stavu, se kterým nedokážeme naložit, sklouzáváme k dojmů, že vina nespočívá v nás. Ve skutečnosti se únavou ale jen snažíme odpoutat od sebe samých, abychom zapomněli, že něco tíží, že je toho na nás moc. Únava¹⁵ je tedy odmítnutím být sám se sebou, a proto je důležitým aspektem této analýzy samoty. „Existence v únavě je jako připomínka závazku existovat ve vší vážnosti a ve vší tvrdosti nezrušitelné smlouvy. Musíme něco dělat, něco podnikat a o něco usilovat,¹⁶“ pokračuje Lévinas. Od spousty věcí, na kterých jsme byli zvyklí participovat, o něž jsme byli zvyklí usilovat a na kterých jsme si zvykli lpět, jsme ale v době pandemie odříznutí a chybí prostor, kde jsme mohli praktikovat onen zmiňovaný odstup od sebe samých. Bez tohoto odstupu upadáme do stavu, kdy pocítíme samotu, protože se nemůžeme realizovat *tam venku* a také *mezi Druhými*... Zůstáváme, jak říká Lévinas, zabřednutí sami v sobě. Chybí nám podněty, na které jsme byli zvyklí, kterými jsme si zvykli vyplňovat čas. Abychom do stavu únavy neupadali, je třeba být schopný *být sám se sebou*.

⁸ srov. E. Lévinas, *Čas a jiné*, Liberec 1997, s. 63.

⁹ E. Lévinas, *Čas a jiné*, Liberec 1997, s. 77.

¹⁰ *ibid.*, s. 93.

¹¹ *ibid.*, s. 97.

¹² Lévinas striktně odděluje pojmy potřeba a touha. Potřebuji to, čehož mám již předem ideu, už jasně známe způsob uspokojení takové potřeby; potřebu také charakterizuje pocit nedostatečného naplnění, proto se řetězí jedna na druhou. Kdežto u touhy toužíme po něčem absolutně jiném, co přesahuje hranice naší existence.

¹³ srov. E. Lévinas, *Etika a nekonečno*, Praha 2009, s. 199.

¹⁴ E. Lévinas, *Existence a ten kdo existuje*, Praha 2009, s. 20.

¹⁵ Podobně jako únavu, Lévinas analyzuje také lenost. in: E. Lévinas, *Existence a ten kdo existuje*, Praha 2009.

¹⁶ E. Lévinas, *Existence a ten kdo existuje*, Praha 2009, s. 21.

Nesdělitelnost identity já

Vztah, který si existující ke své existenci vytváří, je identitou, jež vyžaduje jistou péči. Tu Lévinas charakterizuje následovně: „Identita není neškodný vztah k sobě; je to nutnost zabývat se sebou.“¹⁷ Tato nutnost je jedním z aspektů, které nás *tíží*, a tuto tíhu násobí čas, který trávíme jen se sebou. Co je pro nás záchytným bodem? Máme tendenci dělat si radost,¹⁸ vystavovat se potěšení, abychom aspoň na chvíli mohli opomenout svůj vnitřní svět, abychom objevovali a interagovali s okolním světem. Všechna potěšení ale fungují na bázi redukování objektů, jak jsme vysvětlili výše, což znamená, že je stejně vždy znovu pojmu do sebe. Není to pro mne vykročení *ven*: „Subjekt je osamělý už proto, že je existujícím. Samota subjektu vyplývá z jeho vztahu k existování, jehož je pánem.“¹⁹ Vracíme se k tragičnosti samoty, která sama o sobě není ničím záporným, ale pokud samota já, tedy má identita, nedostojí správné péče, stává se nám zhoubou.

Z palčivé situace uvězněnosti ve vlastní identitě nelze podle Lévinase vystoupit poznáním – to by zde bylo jen náhražkou. Právě vystoupení ven ze sebe však přeci podle něj možné je: „Cestou, jak se vymknout z bytí, není poznání, ale společenský vztah.“²⁰ Protože společenský vztah je to jediné, co nikdy nemohu pojmut či redukovat do své samoty – „druhý je nadále nekonečně cizí – avšak jeho tvář, v níž se děje jeho epifanie a jež se mne dovolává, prolamuje svět, jenž by nám mohl být společný...“²¹ Výše uvedené tvrzení, že samota není absencí druhého, se může zdát paradoxní. Samota – to však jsem já se svým bytím a „tato vláda [samota] nad existováním je schopnost začít, vyjít ze sebe; subjekt vychází ze sebe ne proto, aby jednal nebo aby myslel, ale aby byl.“²²

Vztahování se k druhému je způsobem mého vlastního uskutečňování neboli zdrojem subjektivity, a také proto po něm toužím. Tragičnost samoty pak spočívá v tom, že *já nikdy nebudu tím druhým*, stále mne k němu poutá metafyzická touha, která „netouží po návratu, neboť je touhou po zemi, kde jsme se nenarodili.“²³ Jedná se o touhu po absolutní jinakosti, po něčem, co mi nepatří, po nekonečnu. A co více může rezonovat v protikladu k mé totalitě samoty než nekonečno zjevující se v tváři Druhého... V Lévinasově filosofii má Druhý výsostné místo, jeho důležitost se klade před mou. V rozhovorech s Phillipem Nemo²⁴ vysvětluje Lévinas jinakost Druhého tak, že pro nás ve své podstatě ani plně poznatelný není, jelikož jestli je něco nepřenositelné, je to má existence a vice versa. Na stranu druhou hvězdám na obloze mohu sebevíce nerozumět, ale poznatelné jsou, i kdyby se náčiní potřebné k tomu, abychom je z patřičné blízkosti spatřili, mělo teprve vyvinout. Zatímco samotná hvězda na obloze už v sobě možnost poznání zahrnuje, Druhý ve své absolutní jinakosti nikoliv. Není větší tragiky než v tom, že i hvězdy na obloze jsou pro nás více poznatelné než Druhý.²⁵ Jsme doopravdy sami.

¹⁷ E. Lévinas, *Čas a jiné*, Liberec 1997, s. 61.

¹⁸ Opačným efektem může být upadání do stavů nekonečící únavy, nebo lenosti cokoliv dělat; pro osvětlení následující situace ale využiji pozitivně orientovaných nákloností.

¹⁹ E. Lévinas, *Čas a jiné*, Liberec 1997, s. 93.

²⁰ E. Lévinas, *Etika a nekonečno*, Praha 2009, s. 200.

²¹ E. Lévinas, *Totalita a nekonečno*, Praha 1997, s. 170.

²² E. Lévinas, *Čas a jiné*, Liberec 1997, s. 93.

²³ E. Lévinas, *Totalita a nekonečno*, Praha 1997, s. 20.

²⁴ Rozhovory vyšly v knize *Etika a nekonečno*.

²⁵ srov. E. Lévinas, *Etika a nekonečno*, Praha 2009, s. 200.

Epiktétovské srovnání

Za účelem vyjasnění rovin, na nichž se může pojem samoty pohybovat, přidám do našeho rozboru Epiktéta, který snad jako první filosof odlišuje osamělost a samotu způsobem, jak je přehledně vykládá Hannah Arendt ve svém *Původu totalitarismu*: „Osamělý člověk se nalézá uprostřed jiných, nemůže s nimi však navázat kontakt nebo je vystaven nepřátelství. Naopak člověk žijící o samotě je sám, a proto „může být spolu se sebou samým.“²⁶ Nacházíme tedy diferenci, která nám pomůže pochopit další Epiktétovy kroky. Ten ve svých *Rozpravách* věnuje osamělosti celou kapitolu, kde krom jiného praví: „Opuštěnost je jakýsi stav toho, kdo je bez pomoci. Neboť je-li kdo sám, není ještě opuštěn a právě tak, je-li kdo ve společnosti, není ještě neopuštěn.“²⁷ Epiktétovská osamocenost míří na opuštění od někoho a současně hovoří o pomoci, tedy aspektu etického jednání, které je Lévinasovou parketou. Epiktétos pojednává také o situaci obdobné té, o které píše dříve – neocitli jsme se na pustém ostrově, ale přišli jsme o mnohé, na čeho přítomnost jsme byli zvyklí. Epiktétos pokračuje: „Ale nicméně se má člověk také k tomu připravovat, aby se dovedl spokojit sám se sebou a dovedl sám se sebou žít [...], i my máme umět hovořit k sobě samým, nikoho jiného nepotřebovat, zábavy nepostrádat...“²⁸

V Epiktétově textu cítíme doporučení připravit se na nečekaný stav osamění, tedy pěstovat v sobě tuto schopnost už předem. Máme dokázat býti sami, a to krom jiného i pro případ, že jednou budeme osamoceni. Není pochyb o tom, že být-o-samotě není problematické jen dnes. Lidé si vždy hledali *zábavy*, jimiž chtěli vyplnit dlouhé chvíle. Tato tradice ústí až do současného boomu tzv. *slow living*, které se k nám chrlí ze skandinávských zemí v podobě publikací, jež mají poradit, jak být sami, pomalu, ale hlavně esteticky.²⁹ Vraťme se však k Epiktétovi a jeho sdělení. Schopnost bytí-o-samotě (tedy být osamocen) nebere jako samozřejmost a spíše se nás snaží upozorňovat, že se v tom máme cvičit, abychom pak mohli „rozjímat o božském řízení světa a o našem vztahu ke všem ostatním věcem...“³⁰ Osamělost u Epiktéta tedy pracuje se samotou od druhých, ale zároveň je tu vedle toho bytí-o-samotě, které se jeví jako ta nejlepší možná cesta pro pochopení toho, co je *vně mne* – a to tedy skrze rozjímání o samotě. Oproti tomu samota Lévinasova je pojem ontologický, dokonce denotující identitu. Ta je tím autentičtější, čím více k ní poutám pozornost, zatímco druhý je zde vnímán jako to jediné, co je doopravdy vnější.

Prolínají se Lévinasova a Epiktétova koncepce v něčem? Oba autoři se přiklánějí ke stanovisku, že schopnost být-se-sebou je pro naši existenci zásadní. Připusťme, že Lévinasova samota je pozitivně formulovaný pojem, je to skutečnost mne jakožto existujícího, jak bylo vysvětleno dříve; Druhý je to jediné, co nemohu do své samoty redukovat. Nestává se pak druhou rovinou pojmu samoty u Lévinase také absence Druhého? Ovšem absence nikoliv ve smyslu fyzickém, jakožto blízkosti, ale metafyzickém – druhý jako transcendence, ten, kterého nemohu nikdy vlastnit. Jsem svou nesdělitelnou identitou,

²⁶ H. Arendt, *Původ totalitarismu*, Praha 1996, s. 642.

²⁷ Epiktétos, *Rozpravy*, Praha 1972, s. 232.

²⁸ *ibid.*, s. 233.

²⁹ *Hygge, Lykke*; tento trend je jakousi konzumní verzí, je zapotřebí teplých dek, kvalitního kávového setu a svíček. Lidé praktikující tyto praktiky nabývají dojmu, že tak dělají něco pro sebe a bezpochyby to tento výsledek mít může. V případě opačném se uskuteční jen pro oko pohledná fotka onoho zátiší pro sociální sítě.

³⁰ Epiktétos, *Rozpravy*, Praha 1972, s. 233.

protože má identita není pro druhého dosažitelná, stejně jako on není dosažitelný pro mne. Existence je nesdělitelná, ale i přesto se v tomto vztahu, který probíhá do jisté míry na abstraktní rovině, ustanovuje má vlastní subjektivita. Vedle toho u Epiktéta jsem osamocena, protože Druhý tu není nebo mi je vzdálen, a sama v takovém případě, pokud jsem se sebou v jednotě a nezávislosti na okolí. Z Lévinasova pohledu jsem sama jakožto identita, pro kterou je Druhý ale stále stěžejním faktorem subjektivity. U Epiktéta hrají druzí roli jen v případě osamocení.

Já jako východisko

Od chvíle, kdy se před rokem komunikace přesunula do online prostoru, stává se *pocit osamění* ještě umocněnějším. Nejen to, zmocňuje se nás stav nekončící únavy prolínající se s leností cokoliv podnikat – nakonec strávím den sezením v prázdné místnosti a mluvím do počítače, je to frustrující zkušenost. Tvář druhého je přítom v Lévinasově filosofii zdrojem etického poznání, je to epifanie nekonečna, která hlásá: *nezabiješ*. Do jisté míry nám chybí obě – jak zdánlivé uspokojování v podobě konzumování věcí, které si můžeme kupovat, zakoušet a prožívat, tak i společenskost, tzv. *chození mezi lidi*. Koneckonců jediným cílem všech opatření je právě minimalizovat lidský kontakt, což má svůj význam. Jak ale *se sebou* v takové době naložit? Jak opustit pocit, že jsem osamocen, a přijmout fakt, že jsem ve své samotě?

Mají vůbec tyto dvě situace – samota jako stav a samota jako lévinasovský ontologický pojem něco společného? Jak bylo řečeno dříve, máme moc nad svým existováním, a to je v zásadě to jediné, s čím mohu pracovat. Jedině sám sobě mohu být východiskem, protože jediné „vůči své existenci je člověk schopen zaujmout nějaký postoj.“³¹ Nechci zvolávat, jak výborná příležitost doba pandemie je, protože není. Je to doba bolesti a strachu. Dává nám ale hlouběji nahlédnout do našich slabin – a to především pokud neumíme být sami se sebou. Vlivem opatření, ve kterých nyní trávíme své životy, přichází pocit osamění, který je navozen vnějšími vlivy. Právě tehdy je důležité přijmout fakt, že my jsme ale sami pořád. Lévinas si uvědomuje, že právě svou materialitou jsme odděleni od ostatních, kteří jí disponují taktéž. Má existence je bytostně nesdělitelná, nepřenositelná a jenom moje. Proč s ní ale tak často zápasíme, proč samota navozuje úzkost? Je to bezprostřední konfrontace se sebou, přičemž v této konfrontaci jsme od chvíle, kdy jsme se ztotožnili se svou existencí, hypostazí – zvěčněním. U Lévinase i Epiktéta tento moment nalezneme – my jsme cesta k vnějšímu světu, a proto je nanejvýš důležité znát sebe sama a být schopný se sebou trávit čas. Jenom tak.

Samota z mého pohledu naléhá na to, kdo jsme, nic neodpouští a v neposlední řadě také tíží odpovědností, u Lévinase hlavně vůči druhému. Uvědomuji si svou existenci, kterou denně vystavuji rozhodnutím a požadavkům. Veškerá úzkost navozená naší samotou, pochází od nás samých, ale často až situace odehrávající se *tam venku* tuto úzkost zviditelňuje a podtrhává. Proto nalézt si cestu k sobě samým je nejdůležitějším úkolem, před který jsme postaveni. Jsem to jen já, kdo je pánem své existence. Z toho pramení důležitost onoho primárního stavu a to sice – zůstat sám sebou se sebou.

³¹ E. Lévinas, *Existence a ten kdo existuje*, Praha 2009, s. 19.

Má snaha vedla od uchopení lévinasovských termínů a jeho filosofie k jejich aplikování na současné poměry, které nás vystavují novým situacím, často hraničním. Snažila jsem se dopouštět minima zjednodušení, ale v některých momentech musela být pomyslná konceptuální bariéra rovin ontologických problémů a reality, ve které žijeme, prolomena. Nechci ani při nejmenším snižovat tragickou situaci, ve které se nacházíme. Smutek z osamělosti je reálným problémem, kterému denně čelí spousta lidí napříč všemi věkovými skupinami. Důležité je uvědomit si speciálnost situace, ve které se nacházíme a jež mnohé z nás přinutila přehodnotit své priority a začít žít *nový normální* život. Takové přehodnocení nejde udělat ze dne na den. Každého to může stát jiné množství času, ale každý se s touto naprosto novou situací musí nějak uvnitř sebe sžít. Jak už jsem zmínila mnohokrát, sžít se sebou, protože já jsem sobě cestou ke všemu ve světě.

Shrnutí

V této práci se budu zabývat problematikou existence a její tíhy, která se u mnohých objevuje v době tzv. pandemické v celé své „kráse“. Já jsem ten, kdo je vždy tu, vždy se sebou. To může být v časech, kdy jsme samotě vystaveni vnějšími okolnostmi, ještě více exponovaným problémem než kdy dříve. Na základě raných děl Emmanuela Lévinase – především *Existence a ten, kdo existuje* a *Čas a jiné*, budu analyzovat fenomén samoty, neboť právě na samotě vyvstává podle Lévinase samotný fakt existence. Lévinas dokonce vyzdvihuje nutnost zabývat se sebou – děje se to však? Kladu si tedy otázky, kým jsme pro sebe a jaký význam má naše samota pro interakci s vnějším světem, zda z naší samoty vede *cesta ven*.

Použitá literatura

- Arendt, H., *Původ totalitarismu*, Praha 1996
- Epiktétos, *Rukojeť, Rozpravy*, Praha 1972
- Lévinas, E., *Čas a jiné*, Liberec 1997
- Lévinas, E., *Etika a nekonečno*, Praha 2009
- Lévinas, E., *Existence a ten, kdo existuje*, Praha 2009
- Lévinas, E., *Totalita a nekonečno*, Praha 1997